

Реферат на тему: "Данте Аліг'єрі"

Данте Аліг'єрі

Реферат на тему:

Данте Аліг'єрі (1265-1321)

Більше шести століть пройшло з того дня, коли прах Данте був укладений в мармуровий саркофаг, встановлений в Равенне в церкві Сан-П'єр-Маджоре, але образ великого поета і його творіння, його "Комедія", — вже найближчим поколінням що прозве "божественною", залишаються високими духовними орієнтирами людства. Кожна нова епоха культури, приносячи з собою інший світогляд, інше знання, інші цінності, незмінно зверталася до творчості Данте як до абсолютного зразка і непогрішимої міри своєї духовної спроможності. У Росії до нього зверталися Пушкін, Гоголь, Блок, Брюсов. Фактом російської культури "Божественна Комедія" стала завдяки чудовому перекладу М. Л. Лозинського, відміченому в 1946 р. Державною премією. Більше десяти років продовжувалася робота над перекладом. Завершував її М. Л. Лозинський в обложеному Ленінграді, у важких умовах блокади. В розпал війни було видане "Чистилище", в рік перемоги — "Рай". Не було паперу, не було друкарських робітників, але книгу все ж таки випустили: "Божественна Комедія" дійшла російського читача під час найбільшого всенародного випробування, Випадковості в цьому немає.

Образ Данте вже за життя був оточений легендами: перехожі з трепетом поглядали на людину, смугляве обличчя якого здавалося навіки обпаленим язиками пекельного полум'я. І ми, в нашої сучасності, хоча і іншими очима, дивимося на нього все так само: як на людину, що осмілилася зійти до осереддя зла, щоб знайти шлях до світла. Подорож по скелястих обривах пекла не здається нам, не віруючим в пекло, наївною фантазією; зустрічі з людьми, кістки яких давно зітліли, а імена покриті забуттям, не залишають нас байдужими; нездійснені пророцтва, невірні, з погляду сучасної науки, пояснення природних і суспільних явищ не дозволяють дивитися на Данте звисока. Це взагалі неможливо: творчість Данте з тих вершин, які ніколи, ні на якому видаленні не можуть показатися невисокими горбиками.

Сходження до Данте — нелегка праця. Щоб зробити його, треба багато що подолати і багато від чого відмовитися. Перш за все забути про читання-відпочинок і читання — забаву. Читання Данте — це випробування, проба духовної зрілості, показник того, чи готовий ти, чи здатний підступитися до уселенських питань, питань життя і смерті, значення людського існування, відповідальності людини перед ближнім, перед батьківщиною, перед справою і, кінець кінцем, перед самим собою. Будь-який витвір мистецтва підводить до цих питань, але особливість "Божественної Комедії" у тому, що вона не дозволяє від них відхилитися, скинути напругу, ослабити роботу духу, закрити очі на суть і значення.

Бувають читачі геніальні: перед ними в шкільному, розжованому вздовж і поперек творі відкриваються небачені глибини, незаймані пласти ідей. Бувають читачі бездарні:

вони і в "Братах Карамазових" не побачать нічого, окрім детектива. Читач "Божественної Комедії", яким би він ні був, не вольний вибирати свій шлях. Він примушений йти Дантовим шляхом, страчувати себе муками пекла, вогнем і водою чистилища змивати з себе душевну ліню і сліпоту, підносячись до зірок, відкривати для себе добро, істину і красу. Читання "Божественної Комедії" від завжди сповідь і спокутування,

Данте Аліг'єрі народився у Флоренції, в другій половині травня 1265 р., в сім'ї не дуже знатної і не дуже спроможної, але з твердим достатком і міцно зберігаючої пам'ять про предків. Свого прапрадіда Каччагвіду, присвяченого в лицарі імператором Конрадом III, Данте помістив на небо Марса, серед воїнів за віру, Войовничим духом відрізнявся і дід Данте, Беллінчоне, першим в роду носячий фамільне ім'я Аліг'єрі. Зате батько Данте був, мабуть, людина мирного складу: у політичній боротьбі, що приголомшувала Флоренцію, участі не брав, піклувався про сім'ю і потихеньку давав гроші в зростання.

Італія до середини XIII в. стала однією з найбагатших і процвітаючих країн Європи, Флоренція ж була одним з найбагатших міст Італії. Багатство створювалося торгівлею, ремеслами і крупними грошовими операціями, далеким прообразом сучасної банківської системи. Єдиної влади не було: у центрі угнездилось папська держава, на півдні розкинулося неаполітанське королівство, на всій же решті території держав було стільки ж, скільки крупних міст. Частина їх управлялася самодержавно, частина була республіками. Флоренція була республікою і на ті часи вельми демократичної (хоча і на її прикладі видно, наскільки середньовічне поняття і середньовековий масштаб народоправства відрізнялися від сучасних: політичні права і в ній залишалися привілеєм меншини).

Італійські міста-республіки, так звані комуни, давно упокорили феодалів, зірвали їх замки, переселили в місто під пильну опіку, звільнили селян, але миру не знайшли. Війни накочувалися на них ззовні, цивільні розбрати терзали їх зсередини. У політичних пристрастях низовинного було більше, ніж піднесеного, але самокорисливість, пожадливість, честолюбство, злість прикривалися всеосяжною широтою і величчю політичних ідей. Їх мало хто сповідав серйозно, але прапором вони служили справно. Партія гвельфов, до прихильників якої за традицією належав рід Аліг'єрі, стояла за тата: тобто у принципі за ідею злиття духовної і світської влади, за з'єднання двох мечів в руках римського первосвященника, за всесвітню теократію. В кінці XIII в. ця ідея ще могла визначати реальну політику, зокрема, одним з останніх її ревнителів був тато Боніфацій VIII, якого Данте вважав винуватцем всіх своїх особистих нещасть і неучастій своєї батьківщини.

Партія гибеллінов тримала сторону імператора Священної Римської імперії, якого вже декілька сторіч вибирали з числа німецьких королів. Тим самим гибелліни надихалися ідеєю не менш стародавньої, не менш утопічної, але також, як ідея гвельфов, що не втрачала ні від старовини, ні від утопізму своєї привабливості: ідеєю відновлення єдиної світової держави. На початку XIV в., коли Генріх VII, імператор

Священної Римської імперії, напав свій похід до Італії, навіть такому тверезому політичному мислителю, яким був Данте, здавалося, що ось-ось повернуться часи Цезаря і Серпня. Звичайно, дуже небагато були здатні мислити категоріями такого обхвату, і не вони, не ці категорії, визначали значення і напрям тієї боротьби за владу, яка велася в кожній комуні, в кожній міській раді, в кожному муніципальному магістраті, а іноді і прямо на вулицях і площах. Коли в кінці XIII в. Флорентійські гвельфи, що остаточно вигнали з міста гибеллінов, в свою чергу розкололися на дві партії, Чорні і Білі, то ніякої керівної ідеї за цим розколом вже не виявилось. Це була сутичка не патріотів і ідеологів, а хижаків і честолюбців. Данте ясніше, ніж хто-небудь інший, бачив і благородство і низькість політики, усвідомлював і її благу необхідність і її ганебну несправедливість. Ця ясність свідомості накладає на його образ і долю виразний трагічний колорит.

У житті Данте є два лейтмотиви, дві основоположні реальності — політика і література. До певного моменту ніяких зближень, ніяких стиків між ними не виникає: Данте-поет і Данте-общественний діяч — це як би дві різні люди, не знайомі один з одним. Перші кроки Данте на терені суспільного служіння доводяться на час серйозних здвигів в системі Флорентійського народоправства. Дев'яності роки XIII в. зазначені ухваленням першої в середньовічній Європі республіканської конституції ("Встановлення справедливості", 1293 р.). Міська демократія істотно розширилася (п'ять молодших цехів зрівнялися в правах з сімома старшими) і одночасно твердіше позначилася її станова тенденційність (лицарі від політичної діяльності були усунені). Сходження Данте до вершин міського самоврядування скоювалося на фоні цього руху, який повідомив політичному життю Флоренції небачений доти динамізм і разом з тим оголив її глибинні суперечності. У 1295 р. Данте був введений в число старшин свого кварталу і одержав голос для вибору пріорів — вищої Флорентійської влади. У 1296 р. він став членом "Ради Ста", що відав фінансами флоренції. З червня по серпень 1300 р. він виконував посаду одного з семи пріорів республіки.

За півтора місяці до його вступу до посади довга ворожнеча сімейств Черки і Донаті вилилася в озброєну сутичку: на святі весни, на святі травневих календ пролилася кров, і з того часу боротьба кланів зробилася боротьбою партій, що захопила і розколола все місто. Пріори ще прагнули утриматися над нею: підпис Данте стоїть під указом, що засуджує до вигнання призвідників і ватажків з обох угруповань. Але внепартійність міських властей скоро кінчилася і разом з нею кінчилася світла смуга в житті Данте.

Напевно, і в цей час у Данте-общественного діяча були свої проблеми. Але він служив справі, яку вважав справедливою і потрібною, служив чесно, і сумніви, якщо такі його відвідували, не стали ще трагічними прозріннями. І у приватному житті Данте цей період не можна вважати безхмарно щасливим. Беатріче Портінарі — дитяча любов Данте, любов, що не покинула його до гробової дошки, стала дружиною іншого і померла молодою, двадцятип'ятирічною. Не ясно, проте, скільки було в цій любові дійсного ваблення до живої жінки і скільки літературної умовності і поетичної

міфотворчості. В усякому разі, незабаром після смерті Беатріче (1290 р.) Данте благополучно одружувався на Джемме Донаті, мав від неї два сини і немає ніяких підстав вважати, що він був незадоволений дружиною, сім'єю і браком. Проте Джемма жодного разу не згадана в його творах, тоді як Беатріче він оспівав гімн всією своєю творчістю. Тільки в наші дні подружжя любов стала можливою для поезії темою. До недавнього часу ліричне відчуття в поезії завжди прямувало зовні, незалежно від реальних обставин життя поета йди, в усякому разі, не в строгій з ними відповідності. Це не порушення моралі, це дотримання традиції, заснованої ще провансальськими трубадурами. У епоху Данте її авторитет був незаперечний: поезія припускала служіння Пані і поза цим служінням була просто немислима. Якщо Беатріче не існувало, її потрібно було вигадати.

Навряд можна сумніватися у тому, що у Фолько Портінарі, спроможного і респектабельного Флорентійця, була дочка Беатріче, що вона вийшла заміж за Симоні Барді, з сім'ї найбільших грошових тузів, що Данте зустрів її вперше дев'яти років від народження і полюбив, що він оплакував щиро її кончину і т.д. і т.п. Все це більш ніж вірогідно, але вірші Данте і його перша книга, "Нове життя", не суть тому прямі і безперечні докази. У середньовічній ліричній поезії інша і вища міра умовності, ніж у поезії сучасної. Сила індивідуального відчуття не є її обов'язкова життєва предпосилка —, це її необхідна жанрова мова. Тому, не сумніваючись в щирості і глибині переживань молодого Данте, треба робити знижку на наше, що неминуче модернізує прочитання. Тому сприймаючи трагізм його ранньої поезії, не слід переносити цей трагізм на його реальну біографію. Тим більше що крізь похмурі інтонації його віршів на смерть Беатріче проступає захват своєю поетичною майстерністю, своєю владою над словом. Трагізм теми лагідніше всепереможним оптимізмом юності — юності поета і юності літератури.

Тринадцяте століття було першим століттям існування італійської літератури на новому, народній мові. Природно, що початкові кроки вона робила, ступаючи по слідах далеко її сусідів, що обігнали, перш за все, Франції, де до цього часу склалася література і багата, і різноманітна: героїчний епос, лицарський роман, драматургія, лірична поезія. Перші дослідники італійських поетів, об'єднаних так званою сіцилійською школою (місце її виникнення — сіцилійський двір імператора Фрідріха II), відмічені явним і сильним заальпійським, перш за все, провансальським впливом. Самостійність і самобутність італійська поезія придбаває до другої половини XIII в., із зміцненням "солодкого нового стилю", біля витоків якого стоїть болонський поет Гвідо Гвініцеллі, а у вершин — Данте і його старший друг Гвідо Кавальканті.

Залежність від провансальських трубадурів не була цією школою повністю подолана, так вона до цього і не прагнула, але це вже не власне залежність, а, швидше, суперництво і розвиток. Світове значення провансальської поезії у тому, що вона зробила індивідуальне відчуття предметом самоцінного естетичного переживання, відкривши, поки в найзагальнішому наближенні, проблеми внутрішнього світу, особової своєрідності, індивідуальних психологічних станів. Італійські поети "солодкого нового

стилю" поглибили і закріпили це відкриття. Перед ними, у принципі, лежало два шляхи. Шлях деталізації і конкретизації, ведучий до образу (надалі цим шляхом піде Петрарка), і шлях узагальнення і абстрагування, ведучий до значення. Вони вибрали другою, створивши монументальний полуфілософській-напівпоетичний міф про любов як силу, то коливальну, то поновлюючу порядок в душі і у всесвіті. Визначальна роль в створенні цього міфу належить "Новому життю" Данте (початок 1290 р.).

"Нове життя" — це збори віршів і одночасно прозаїчний коментар до них, коментар біографічний і віршознавчий. Книга пам'яті, книга серця, книга відчуттів і пристрастей і одночасно книга тверезого теоретичного розуму, відвернутих роздумів, холодного аналізу. У Данте, авторі "Нового життя", без жодної суперечності поєднується невітшний закоханий, що оплакує подругу в сумній епітафії, і умілий майстер, що зосереджено висікає скорботний напис на могильному камені.

Поети нашого часу вважають, що чим проникливіше і індивідуальніше інтонація вірша, тим вірніше він зустріне загальний співчутливий відгук. У цьому особливість сучасної поетичної культури. Середньовічний поет вважав, і в цьому особливість середньовічної культури, що універсальність забезпечується тільки символічною узагальненістю. Йому мало було створити символ, йому треба було його тлумачити. А ніж об'ємнее середньовічний символ, тим він ближчий до області священного. Піднесеність відчуття перетворює кохану на символ божества. Беатріче є Данте в образі ангела — для середньовічного поета це не метафора, в усякому разі, не тільки метафора.

Вступаючи в XIV в., Данте надовго розлучається з поезією. Він час від часу складає вірші, але рідко і зовсім несхожі на все створене. Йому тепер просто не до них. У листопаді 1301 р. Чорні гвельфи, спираючись на озброєну допомогу Карла Валуа, брата французького короля Пилипа IV Красивого, позбавили влади уряду Білих. Данте обвинуватив в привласненні державних коштів, 10 березня 1302 р. йому був ухвалений смертний вирок. На щастя, він встиг покинути Флоренцію або, можливо, не став в неї повертатися з Риму, куди їздив з посольством. Більше він ніколи не побачить купол свого рідного Сан-Джованні. Пішов час вигнання.

Спочатку воно не здавалося нескінченним. Білим гвельфам вдалося зібрати значні сили, вони вторгнулися у володіння Флорентійської республіки. Данте в цей час — серед прихильників активних і рішучих дій. Ми бачимо його в числі організаторів двох військових кампаній (1302-1303). Друга закінчилася важкою поразкою вигнанців, але Данте вже не було в їх рядах. Навряд йому довівся по душі союз, який Білі гвельфи негайно після вигнання уклали з своїми одвічними ворогами гибеллінами. Йому завжди була огидна будь-яка безпринципність, якими б словами вона не прикривалася. Вождем Білих, з другого боку, були не до вподоби його засудження авантюризму і безгрунтового ризику, його заклик до зваженості рішень. Дедалі більше Данте відкривалося безглуздя і безцільність громадянської війни, Весною 1303 р. Данте покинув Тоскану, порвав з своїми колишніми єдиновірцями, з їх порожньою злістю і неутамованою помстою, і став "партією сам для себе". Почалися його поневіряння по

містах і весям Італії,

Ти знатимеш, як сумна вустам Чужа скиба, як важко на чужині Сходити і сходити по ступенях.

("Рай", XVII, 58-60)

Не всі шматки були однаково гіркі, були привітні господарі, були періоди прояснення і веселкових надій. Але нової батьківщини Данте не знайшов. І хоча гордо вважав себе громадянином миру, туга по Флоренції не відпускала його до смерті. Він міг би повернутися, В 1315 р. уряд оголосив амністію: просячі про помилування повинні були принести публічне покаяння, пройшовши через все місто в полотняних сорочках і паперових ковпаках. Так водили на багаття єретиків. "Ні, — відповів Данте в листі до Флорентійського Друга, що повідомив його умови помилування, — це не шлях до повернення на батьківщину. Але якщо спочатку ви, а потім інші знайдете інший шлях, прийнятний для слави і честі Данте, я поспішу ступити на нього. І якщо жоден з таких шляхів не веде у Флоренцію, значить, у Флоренцію я не ввійду ніколи. Що робити? Хіба не зможу я в будь-якому іншому місці насолоджуватися спогляданням сонця і зірок? Хіба я не зможу під будь-яким небом роздумувати над солодкими істинами, якщо спочатку не повернуся у Флоренцію, принижений, більш того — збезчещений в очах моїх співгромадян? І, звичайно, я не залишуся без шматка хліба".

П'ятнадцятого жовтня 1315 р. Данте разом з його синами був підтверджений смертний вирок.

Був момент, коли Данте здавалося, що з воріт Флоренції ляжуть замки і в Італії буде роздавлена змія розбратів. У жовтні 1310 р. імператор Генріх VII перейшов Альпи, йому передувала слава загального примирителя і верховного арбітра. Вигнанці стікалися до нього, Данте зустрів його в Мілані і побачив в ньому риси давньоримського кесаря. Надії на возз'єднання Італії і відновлення імперії були, як ніколи, сильні. Але гвельфська ліга не підкорилася імператору. Генріх обложив Флоренцію: військо його було нечисленний, облогу довелося зняти. Гвельфов підтримував неаполітанський король, імператор став готуватися до походу на південь. У серпні 1313 р. він раптово помер, не виконавши жодного з своїх починів, не дарувавши Італії миру. Віра в торжество справедливості не залишила Данте, але в справжньому сподіватися було більше не на кого. Останні роки пройшли в Равенне, Данте закінчував "Рай". Влітку 1321 р. він їздив з посольством до Венеції. По дорозі, повернувшись на гнилих берегах Адрії він захворів болотяною лихоманкою і помер в ніч з 13 на 14 вересня 1321 р. Правитель Равенни, Гвідо та Полента, поклав на чоло поета, що остигнуло, лавровий вінок.

Слави тільки поета Данте у вигнанні вже бракувало. Йому треба було показати Флоренції, кого вона позбулася. До філософії його потягнуло вже в дев'яності роки. Він побував в Болоньє, знаменитій своїм університетом, і пізніше, в роки поневірянь, відвідав Париж, тодішній центр богословської і філософської ученості. Але не школам і університетам Данте зобов'язаний своїми знаннями. Його важко уявити в ролі учня. Дійсно, десятиліття після "Нового життя" — справжній подвиг самоосвіти.

Коли Данте приступав до "Божественної Комедії" (приблизно у 1304-1307 рр.), в ерудиції його не залишалося вад. Покоління за поколінням, аж до кінця XVI в., тобто до часу радикального зрушення в структурі наукового знання, поглядало на Данте як на чудо ученості. Пам'ятником її, крім "Комедії", служать три дантовських трактати, написані в період вигнання: "Бенкет", "Про народне красномовство", "Монархія". Один з них ("Бенкет") написаний по-італійськи, два інші на латині, і лише один ("Монархія") доведений до кінця. Цілком віддатися науці поет не міг, у нього була інша і вища задача. Звичайно, ці трактати не тільки свідчать про всеосяжну широту дантовських інтересів, це і самі по собі чудові і значні твори. "Бенкет" — перший досвід італьяномовної наукової прози і спроба демократизації знання, "Про народне красномовство" — перша історія і теорія італійської літератури, "Монархія" — зухвала політична утопія, що рішуче відмовила папству в праві на світську владу (що вельми ускладнило відносини Данте з церквою, в 1329 р. один завзятий кардинал навіть збирався спалити кістки поета). Досить цих трактатів і "Нового життя", щоб в італійській літературі за Данте залишилася слава зачинає і першопроходця. Але в світову літературу він ввійшов "Божественною Комедією".

До поезії Данте повернувся після тимчасового від неї зречення, повернувся іншим, і поезія його стала іншою, епічною по розмаху, філософською по глибині, трагічній по інтонації. Він назвав свою головну працю "Комедією". Так в середньовічному керівництві по поетиці іменувалися твори, низькі по складу (у Данте він часом відвертий до грубості), включаючи в число персонажів осіб неблагородних станів (у Данте таких не менше, швидше більше, ніж лицарів, королів і церковних вельмож) і закінчуються благополучно (Данте від мороку пекла приходить до світла і музики небес). Проте жодна середньовічна риторика не припускала і не могла припускати такого безмежно широкого тлумачення можливостей жанру. Комедії належало бути скромною, відповідно скромності її героїв. Горизонт комедії обмежувався будинком, сім'єю, міським кварталом. Долі царств і народів, порядок всесвіту і форма міроустроювання — все це поза її компетенцією.

Для Дантової "Комедії" не існує заборонених тим і недоступних вершин. Вона "помішується в найгостріші проблеми політики, торкається самих священних таїнств релігії, проникає до самих прихованих глибин душі. Для її створення потрібно безприкладна сміливість: сміливість уяви, розрахунку, задуму. Та і просто особиста сміливість. Данте говорить привселюдно таке, про що лише шепотілися із страхом по кутах, він не щадить вінців і тіар, він виставляє на ганьбу наймогутніших владик Італії. Залишається дивуватися, що в могилу його звів не удар кинджала. Правда — це його принцип, його життєва і художня позиція. Каччагвіда, прапрадід Данте, скаже йому на небі Марса:

...Хто совість заплямував
Своєї або чужою ганебною славою,
Той слів твоїх відчує стиснув.
І все-таки, без жодної брехні лукавої,

Все, що ти бачив, оголоси сповна,

І хай скребе, якщо хто лішавий!

Хай мова твоя покажеться погана

На перший смак і ляже гірким гнітом, —

Усвоюсь, життя оздоровить вона.

Твій крик пройде як вітер по висотах, Хиливши сильніше великі дерева;

І це буде для тебе шаною.

("Рай", XVII, 124-135)

Боязкість, душевну відсталість, байдужість, поглищеність собою Данте вважав вадою — можливо, найтяжчим, але найганебнішим. Жалюгідним душам, "що прожили, не знаючи ні слави, ні ганьби смертних справ" ("Пекло", III, 35-36), ніде не знаходиться місця, їх відкидають і пекло, і рай, вони не причастні миру, вони — ніщо. Даше слова про них будуть витрачені даремно: "поглянь — і мимо!" Не дивно тому, що творчий шлях Данте веде до розуміння поезії як справи. Поетичне покликання для Данте — місія, борг, високе служіння. Поки було можливо, він служив Флоренції як політик, воїн і магістрат. Він служить Італії пір'ям ученого і дипломата. Словом поета він служив граду і миру, Флоренції, Італії і всьому людству. Коли надії на владу імущих, на імператорів і тат звалилися, він узяв на себе справу, якою небрегли пастирі роду людського. Іншої зброї, окрім слова, у нього не було: слову треба було додати таку силу і таку владу, щоб їм одним переробити людство, повернути. хід світової історії, випалити зло, затвердити добро і істину, Задачу таких масштабів не ставив перед собою жоден мислитель і жоден художник.

Масштабам задачі відповідали масштаби творіння. Данте, приступаючий до своєї праці, повинен відчувати духовну спорідненість не з середньовічним книжником, корпящим в келії над купами старих пергаментів, не з середньовічним ритором, що шліфує до блиску свої цicerоновські періоди, навіть не з біблійним пророком, що уражає брехня лежачого в злі миру, а з самим богом-творцем, що створює світ з нічого однією могутністю слова.

Перед Данте теж була пустка або майже пустка. Середньовічна людина твердо вірила у те, що душа безсмертна, що вона але зникає із загибеллю тіла, що за труною грішника чекає кара, а праведника — блаженство, але якими вони будуть, уявляв собі дуже смутно. Пекло уявити було легшим. Страта вогнем, тортурами, зброєю — все це удосталь надавала практика середньовічного судочинства. Важче було з раєм. Солодкі голоси, пестяча слух музика, необпадаючі квіти і вічно молода зелень, дорогоцінні покриви і коштовні камені, стіни і башти із золота — ось, власне, і все, на що наважувалася фантазія авторів "бачень", розповідей про ходіння в потойбічний світ.

У попередників Данте і пекло, і рай однаково матеріальні, лише в пеклу матерія потворна, а в раю — прекрасна. Їх пекло — каталог мук, їх рай — сукупність насолоди, цілком земної і лише подесятереної. Данте уміє передати і грубість матерії, і безтілесність духу. Він створює всесвіт, створює світ, який при всій своїй фантастичності здається реальним — настільки він повний і цілісний. З якого боку, з

якою мірою до нього і є підступайся, в ньому немає упущень, вад і провалів, в ньому все узгоджено, все досконало. Це бездоганна модель космосу.

Дантовська земля шарообразна і розташовується, відповідно до середньовічних переконань, в центрі всесвіту. Північна півкуля жила, південне — безлюдно і покрито океаном, лише посеред нього височіє величезна гора, де Данте поміщає чистилище — царство, в якому душі померлих, грішили, але що розкаялися за життя, спокутують в муках свою вину, щоб, звільнившись від неї, піднятися в рай. Прірва пекла, куди приводить смертний гріх і звідки порятунок неможливо, своєю горловиною, що розширюється, звернена до північної півкулі, вісь пекельної воронки упирається в його центр, до Єрусалиму. Земля оточена дев'ятьма небесними сферами, що обертаються: сімома сферами планет, зоряним небом і кристалічним небом Перводвигателя. За ним, в просторі, де вже не владні фізичні закони, розташований Емпірей, царство ангелів і блаженних душ.

Міроустройство відображається в ладі поеми. Принцип її — триєдність, вищий догмат християнства. У християнського бога три іпостасі — три лики у Дантова диявола. Три звіри перегороджують Данте шлях до "височині осяяної", шлях йому указують три провідники: Вергілій, що веде Данте по пеклу і чистилищу, Беатріче, змінюючи Вергілія перед тим, що піднесе в рай, Бернард Клервосський, містик і богослов, що заступає на місце Беатріче в Емпіреї. В світі Данте три царства — в його поемі три частини. У пеклу дев'ять кругів, в раю дев'ять небес; сім кругів чистилища і два уступи предчистилища також дають у результаті число дев'ять, квадрат трьох. У кожній частині тридцять три пісні (у "Адї" ще одна, вступна до всієї поеми). Навіть вірш поеми, терцина, потрібний, в ньому три рядки. "Божественна Комедія" з її досконалою симетрією, з її числовими перекличками побудована як гігантська fuga. "Єдиний план "Пекла" є вже плід високого генія", — напише в одній із заміток Пушкін.

Вищим законом Дантова миру є, проте, не геометричні пропорції і астрономічні величини. Його закон — етика. Будова космосу справедлива, воно підлегле правосуддю. Центр всесвіту, центр землі, центр тяжкості, точка граничної відсталості і нерухомості матерії зайнятий величезним тілом Люцифера. Це центр зла. Область, де матерія самознищується в нескінченній стрімкості руху, — це область безмежного добра, місцеперебування бога. Етичні класифікації визначають образ всесвіту, визначають географію пекла і чистилища, астрономію раю. До зла сходять: подорож по пеклу ;— це постійний спуск. До добра підіймаються: подорож по чистилищу — це преодолення кручи. Освобождение от зла освобождает от власти материи: путешествие по раю — это полет. Рельеф и ландшафт адских стремнин и скал чистилища указывают на грех и заключают в себе кару. Свет небесных сфер указывает на степень и силу добра. Природа казнит в аду, очищает в чистилище, прославляет в раю.

В мироздании дантовской поэмы отражается не только мораль, в нем отражается история. В "Божественной Комедии" сотни персонажей; частных лиц, не оставивших в истории никакого следа, из них меньшинство. Исторический деятель не расстается в адском кругу или на небе рая со своим историческим делом, напротив, он становится

его вечным воплощением. Вина казнимых в аду не исчерпывается их личным грехом. За ним каждый раз встает более широкая, историческая, внеиндивидуальная вина.

В гибеллине Фаринате мы видим не только еретика, но партийные распри, истерзавшие Флоренцию. Граф Гвидо да Монтефельтро карается как лукавый советчик, вместе с ним карается политическая система Италии, отсутствие в ней единства. В восьмом круге ада казнь свершается не только над папой Николаем III, торговавшим церковными должностями,— над всем современным папством. Брут и Кассий изменили Цезарю, но и делу Цезаря, изменили римскому государству, его мировой миссии. Тот образ истории, который дается в "Божественной Комедии", показывает человечество в одном шаге от пропасти. Показывает всему человечеству. В этом истинном, не искаженном лестью и лицемерием образе не только суд над людьми, но и рука, им протянутая. Чаша гнева вот-вот переполнится, но и сейчас не поздно одуматься, отбросить гордыню, алчность, злобу, тщеславие, обратить сердца и помыслы к добру; А в том, что история не есть непроглядный мрак греха, что она таит в себе великие и непреходящие ценности, Данте не сомневается. Не сомневается он и в том, что человечество не упустит, не имеет права упустить свой последний шанс. Добро и истина должны восторжествовать, и не за гробом, а на земле. В этом высокий гуманистический пафос поэмы.

Не только в этом. Данте судит, судит жестоко, иногда безжалостно, судит не только тех, кого безмерно ненавидел, но и тех, кого любил и уважал, как своего наставника Брунетто Латини, которого поместил под вечный огненный дождь седьмого круга. Судит тех, в ком его восхищало величие Духа и преданность родине, как в Фаринате дельи Уберти, всепоглощающая страсть к познанию, как в Улиссе, кого он оплакивал за безвинные гонения, как Пьера делла Винью, кому сострадал за естественные человеческие слабости, как Паоло и Франческе. Данте ничего не стоило спасти их всех от ада. Достаточно было придумать им предсмертное раскаяние. Так он спас Манфреда, неаполитанского короля, отлученного от церкви, Данте мог превратить ад в некую кунсткамеру зла, в собрание злодеев, в которых не осталось ничего человеческого. Такой ад был бы ужасен, но не трагичен. Данте обрекает казни людей, близких ему ж духу (но, конечно, не только их). Ведь он сам любил, подобно Паоло и Франческе, страдал от клеветы и наветов, подобно Пьеру делла Виньи, превыше всего ставил благо родины, подобно Фаринате, горел жаждой нового и неизведанного, подобно Улиссу. Суд над ними — это суд над собой, Путь по загробным царствам — это путь самопознания, путь испытующей себя совести.

И еще. Божественный приговор — это, разумеется, точка зрения самого Данте, автора поэмы. Но есть еще Данте, герой поэмы, и у него имеется своя точка зрения. Данте, путешественник по загробному миру, прилагает к увиденному не меру вечности, а меру времени, меру человеческой природы, которой не доступно ни абсолютное добро, ни абсолютное зло. Именно это совмещение двух точек зрения, двух оценочных позиций, осуждения и понимания, образует эмоциональный тонус поэмы, создает основу для читательского сопереживания, которого не может вызвать ни

непроглядный грех, ни нерушимая святость.

Данте, идущий по царствам зла, искупления и славы, не бесстрастный регистратор событий, не аллегорический образ души, странствующей в поисках бога, даже не историческое лицо, хотя к этому образу он наиболее близок. В поэме великое множество ссылок на реальные обстоятельства жизни Данте, на людей, которых он знал, на исторические события, к которым был причастен. Но все равно его рассказ остается рассказом об интеллектуальном, эмоциональном и нравственном испытаниях, которые надлежит пройти всякому человеку, чтобы обрести себя. Средневековое богословие считало зло неустранимым и высшее благо видело в аскетическом отказе от мира. Данте показал, что путь к добру совершается через мужественное познание мира.

Мир и человек в "Божественной Комедии" неразрывно связаны. Но все пространство мироздания, изображенное в поэме, охватывается и покрывается пространством души, пространством внутреннего мира. В мире есть место для ужасного, трагического, возвышенного, прекрасного, низменного, комического. В душе есть место для скорби, Гнева, страха, мужества, сострадания, непреклонности. Взгляд, брошенный Данте с восьмого звездного неба, объем-лет весь мир:

Тогда я дал моим глазам вернуться
Сквозь семь небес — и видел этот шар
Столь жалким, что не мог не усмехнуться
("Рай", XXII 133-135)

Але з яких би висот Данте їй дивився, людина ніколи йому не здавалася жалюгідною піщинкою. Людина, поки він залишається людиною, поки не перетворюється в художу, не вичерпується нічим: навіть місцем в пекельному крузі, навіть місцем в нетлінному крузі сузір'їв. Мир в "Божественній Комедії", при всій своїй грандіозності, завершений: його образ підводить підсумок досвіду всієї середньовічної культури. Людина в "Божественній Комедії", при всій своїй суперечності, нескінченна: його образ готує шляхи культурі майбутнього. Саме в цьому Данте, якщо пригадати слова Фрідріха Енгельса, виступає як "останній поет середньовіччя і разом з тим перший поет нового часу".